

Olayı yaşamış insanlarla görüşüldü mü?

Ben direkt Aşkale'ye gitmiş ve dönmüş insan bulamamıştım. Ancak bulabildiğim bütün gayrimüslimlere ulaştım. Onlardan anlamlarını dinledim, teybe kaydettim. Etyen Mahçupyan senarist olarak devreye girince olayı bire bir yaşamış insanları araştırdı ve Varlık Vergisi'ni yaşamış kişiler buldu.

Örneğin senaryoda Levon'un saçlarının bir gecede beyazlaşması, çok saygı duyduğum bir gayrimüslim işadaminin bana aktardığı anımsından senaryoya geçmiştir. Çünkü İshak Bey (Alaton) 41 yaşındaki babasını delikanlılığa henüz adım atmaz üzere bir çocukken Aşkale'ye uğurladığını ve birbuçuk sene sonra simsiyah saçları bembeyaz olmuş bir baba'yı karşıladığını anlatmıştı.

Bu insanlarla birebir görüşmemizin temelinde şiddet, işkence, ölüm olayını araştırmak yatıyordu. Devlet Arşivine ve Milli Kütüphane'deki bilgilere göre Aşkale'deki kamp süresinde 33 kişi hastalandıkları için ölüyor. Çekim için gittiğimizde anladım, dondurucu bir soğuk var Aşkale'de. Döndükten sonra 88 kişi ise bir yıl içinde hayatını kaybediyor. Acı olan birşey de şuydu, neden gittiklerini dönene kadar idrak edememişlerdi gidenler.

Ayrıca gene bu insanlardan Aşkale'de çekilmiş fotoğraflar topladık. Devlet arşivinde bile Aşkale'den sadece üç fotoğraf bulabildik. O da gidişlerinin fotoğrafıydı.

57 yıl geride kalmış karanlık bir gerçek bir roman aracılığıyla beyaz perdeye taşınmış oldu. Varlık Vergisi yıllar sonra Türkiye'de birdenbire tartışılmaya başlandı. Bu arada film de tartışma konusu oldu...

Film çok tartışıldı. Zaten biz bu filme başlarken de çok tartışmaya açık bir konu olduğunu biliyorduk. Türkiye'de ilk kez Varlık Vergisi'ne değinmenin sorumluluğuna sahiptik. Sorumluluğuna ve cesaretine demek istiyorum aslında.

Film üç tarz eleştiri aldı. Filmi çok onaylayan ve çok beğenen sinema eleştirmenleri oldu, bunlar çoğunlukta. Filme mesafeli ve olgun bakan eleştiriler çıktı. Bunlar sinematografik anlamda filmi tartışmaya açtılar.

Sinema eleştirmenlerinden filmin hakettiğinin ötesinde olumlu eleştiriler geldi. Filme ciddi biçimde karşı eleştiri yapan ise dört kişi oldu. Sinema sübjektif bir alandır. Ve insanlar sübjektif duyarlılıklarıyla yorumlar filmleri. Bu nedenle de filme sinematografik anlamda yapılan hiçbir eleştiriye karşı değilim. Bu berbat bir film diyene verilecek bir cevabım yoktur. Bir diğer eleştirmen de çıkıp Türkiye'de yapılmış en önemli filmlerden biri diyebilir çünkü. O anlamda herkes sübjektif değerleriyle bakıyor.

Varlık Vergisi üzerine araştırmaları olan Marmara Üniversitesi öğretim üyelerinden siyaset bilimci Ayhan Aktar ise romanın tarihi gerçeklerle uyum sağlamadığı iddiasında bulundu. Ancak bunun gerçekle bir ilgisi yoktu. Ayhan Aktar'ın yazdığı iki eleştiride de önemli hatalar vardı. Bu hatalardan ilk ikisi onun sinemaya uzaklığından kaynaklanıyordu. Dünyada edebiyattan sinemaya uyarlanan filmleri pek izlemediğini kanıtladı bu eleştirileri. Çünkü Sayın Aktar, romandan filme geçerken senaryoda yaptığımız değişiklikleri sorguladı. Ancak, çok önemli bir şeyi gözardı etti. Romanda Yılmaz Karakoyunlu'nun yarattığı karakterler sanal karakterlerdi. Biz de o sanal karakterlerde kendi sanal değişikliklerimizi yaptık. Yani gerek romanda gerek filmde yer alan karakterlerin hiçbirisi tarihi kimlik değildi. Üstelik yapılan bütün bu değişiklikler yazarın onayıyla gerçekleştiği için bunun bir bilim adamı tarafından sorgulanması anlamsızdı. Ayrıca,

hiçbir yönetmen ya da senaristin romandan senaryoya uyarlamada yaptığı değişikliklerin hesabını verme zorunluluğu yoktur. Ancak biz, Varlık Vergisi'nin çok hassas bir konu olduğunun farkındaydık. İlk kez bu konuya perdeyi aralayan insanlar olduğumuz için romandaki Lui karakterini neden Levonlaştırdığımızın gerekçelerini de açıkladık.

Bir kere daha açıklar mısınız?

Senaryo çalışmaları sürerken mekân araştırmalarını da yürütüyordum. Bu süreç yaklaşık bir yıl sürdü. Mekân araştırmaları sırasında yaptığımız görüşmeler sonunda Musevi mezarlığına ve Musevi sinagoglarına giremeyeceğimizi anladık. Hatta Büyükdere'de, Nimet'in evi olarak bulduğumuz mekânın bulunduğu sokağın ucunda inanılmaz güzel bir kilise vardı. Burayı kullanmak istedik. İzin alamayınca Yönetim Kurulu toplantısı-

mek kararındaydık.

Lui'yi Levon'laştırmamızda hiçbir art niyet yoktu, olamazdı çünkü. İlk sinema filmi, "Suyun Öte Yanı" olan orada da mübadeleyi anlatmaya çalışan bir yönetmen olarak beni, her zaman bir toplumda azınlık olma duygusu çok ilgilendirdi. Üstelik bir toplumda azınlık gibi yaşamamız için illa Rum, Ermeni ya da Musevi cemaatine dahil olmamız gerekmiyor. Bazan bir Türk olarak biz bile azınlıkta kalmanın acılarını yaşıyoruz. Bu nedenle bu filme soyunurken duygu olarak bu üç cemaate uzaklığım da yakınlığım da eşitti. Hâlâ da öyle.

Örneğin, Nora ismi hem Museviler'de hem Ermeniler'de var. Levon da farklı bir yazılıştaki iki cemaatte de kullanılan bir isim. Romanda Nora, zaten Nora idi. Lui, Levon oldu. Hatta, ben istiyordum ki, ortak isimler

"Salkım Hanım'ın Taneleri" Sinema-Tarih buluşmasında yarışma dışı gösterilecek.

Zuhal Olcay, Zafer Algöz...

na ben bizzat girdim. Nasıl bir film yapmaya çabaladığımı ve neden bu kiliseye ihtiyacım olduğunu açıkladım, ancak onları ikna edemedim. Bir sinemacı olarak mekân-hikaye gerçekçiliğini gözönünde bulundurarak Lui'yi Levonlaştırma önerisi senarist Etyen Mahçupyan'a benim tarafımdan "ısrarla" götürüldü. Ayrıca romandaki temel karakterlerin hiçbirisi tarihi kimlik değildi. Biz, seyirciye duyduğumuz saygıdan, romandan filme uyarlarken yazarın onayı alınmış olduğu halde bu değişikliği yapma gerekçemizi nezaketen açıklıyoruz.

Romandaki Lui yan bir karakterdi. Ve romanın gelişim sürecindeki işlevi diğer karakterler kadar güçlü değildi. Biz filmin senaryo çalışmasına başlarken bu karakteri Lui kimliğiyle tutmak, ancak daha derinleştir-

olsun. Sayıları ne olursa olsun bu üç cemaatin yaşadığı yazgı hep aynıydı çünkü. Tamamen bu cepheden bakmaya çalıştım.

Senaryoda yapılan bu değişiklik senaryonun tarihi gerçekliğine yönelik bir tartışmaya neden oldu...

Sayın Aktar, yönetmen ile senaristin yetki ve sorumluluklarını birbirine karıştırarak sadece senaristi hedef aldı ki bu da eleştirisindeki kişiselleştirmeyi ortaya çıkardı. Oysa Etyen Mahçupyan, daha ilk senaryo çalışmasına Ankara'da bizim evde başladığında Ayhan Aktar'ın araştırmalarından söz etmişti. Ayhan Aktar'ı da bana telefonla o tanıştırdı. Onun ilk cümlesi Türkiye'de de Varlık Vergisi filmi çekebilmek çok zordur, yolunuz kolay olsun gibi bir cümleydi. Ben hem o hafta araştırma biriminde görevli asis-

tanım Derya'yı İstanbul'a Ayhan Aktar'a gönderdim. Yaptığımız araştırmaları da. Ayhan Aktar bütün dosyaları gördü. Hatta, bir kitap hazırlığında olduğunu söyleyerek fotoğrafları kullanma izni istedi benden. Ben biraz araştırmacı bir yönetmen egosuyla, biraz da genç sinemacı arkadaşların işine duyduğum saygıdan bunları ona göndermedim. Aslında Ayhan Aktar bizim dersimizi ne kadar iyi çalıştığımızı en iyi bilenlerden biridir.

Filmde sadece Ermeni karakterlerin var olduğunu, hiçbir Rum karakterin olmadığını da iddia ediyor Sayın Aktar. Bu da filmi önyargıyla izlediğini kanıtlıyor. Çünkü Aşkale'de Niko adlı Rum bir karakter vardır ve Halit Bey'in ölümünden sonra hücreye kapatılan Levon'u ziyarete gittiğinde Levon'un bembayaz olmuş saçlarını görünce Rumca "Lanet olsun" der. Ayrıca var olduğu bütün Aşkale sahnelerinde de tipik bir Rum aksanıyla konuşur.

Varlık Vergisi nedeniyle Aşkale'ye gönderilen Dönmeler içinde elbette Selanik kökenli Sabetaycılar vardır. Ancak biz bunu Üsküp yaptık. Üstelik Etyen Mahçupyan bunun eleştirileceğini bildiği için itiraz da etti ancak ben orada yönetmen yetkimi kullanarak ve Türkiye'nin içinde bulunduğu hassas dönemi gözönünde bulundurarak bu değişikliği yaptım. Filmin kendi tarihsel akışı içinde Mardin'e yerleşmiş Halit Beyin ailesinin Selanik'ten gelmiş olması gerekiyordu. Tek doğru eleştiri budur.

Filmi izleyen azınlıklardan sizi arayanlar oluyor mu? Onlar ne diyorlar?

Hem Ermenilerden hem Musevilerden çok arayan var. Numarama ulaşmak için TRT'yi arıyorlar. Benim için en inanılmazı şu oldu... Bir Musevi öğrenci aradı, tam yedi kere gitmiş filme.

Romanın yazarı Yılmaz Karakoyunlu'nun yaklaşımı ne oldu?

Yılmaz Bey, projenin başından sonuna içinde varolan birisi. Her senaryo yazımından sonra -ki bu senaryo 9 kez yazıldı- Yılmaz Bey'e biz okutma yapıyorduk ve onunla tartışıyorduk. Gerçekten büyük bir olgunlukla yaklaştı filme bir yazar olarak. Yaptığımız her değişiklik onun onayı alınarak yapıldı. Ancak, o bu filmi çekmek için benim gösterdiğim olağanüstü çabanın çok farkındaydı. Bir romanın senaryoya uyarlanması meselelerinin de çok bilincindeydi.

Seyirciden nasıl bir tepki aldı film?

Antalya'da görkemli bir gala yapıldı filme. Filmin sonunda seyircilerle söyleşi vardı. Seyirciler arasından yaşlı bir Türk ilk sözü aldı: "Tomris Hanım gerçekten biz bütün bunları yapmış mıyız? Ben bir Türk olarak çok utandım" dedi. Bir yönetmenle seyircinin gerçek bir buluşmasıydı bu.

Türkiye'nin nededeyse yüzde 50'sinin Varlık Vergisi hakkında bilgi sahibi olmadığını düşünüyordum filme başlarken. Varlık Vergisi'nin bir "facia" olduğu bilgisine başlangıçta ben de sahip değildim. Ve araştırmaları yaparken bulduğum verilerden çok utandım. Resmî tarihin öne sürdüğü gerekçelerin doğru olmadığını sonucuna da bu araştırmalar sonucu ulaştım. Bir anlamda tarihle yüzleşmiş oldum.

Varlık Vergisi ırkçı bir uygulamaydı. Yapılan bir hatanın, ya da ırkçı bir hareketin içinde olmakla onun üstünü örtmeye çabalamak arasında hiçbir fark yoktur. Türkiye o kadar homojen bir milliyetçilikten geçti ki, "farklılıklardan söz etmek bazı insanlara ırkçılık gibi geliyor. Çünkü kafalarında tek bir etnik milliyetçilik anlayışı var. Oysa, bu insanlar bilmeliler ki gerçek yurtseverlik yanlışları örtmek ve gizlemek yerine memleketin siyasi hatalarının karşısında durmak eleştirebilmek ve tekrarı engellemek çabasıyla ilintilidir. ◀